LIMBA CA ELEMENT DE STRUCTURARE A TIPARULUI DE GÎNDIRE EUROPEAN

Lucia DĂRĂMUŞ
Editor revista *Pro Saeculo*

Abstract

Language is the intimate element that gives unity to Europe. We discuss here different terms from the Latin or Greek, that influenced different scientific systems (human or natural sciences). Also, we underline the fact that linguistic creativity reflects the capacity of language to enter some other linguistic systems. There is unity in nowadays' European world due to language.

Cel mai intim element care dă unitate, care conferă unitate Europei, dar mult mai adînc întregii fiinţe umane, este limba în sens generic şi în mod particular, pentru unitatea structurală a Europei, este limba latină. Desigur, dacă e să ne gîndim la bază, ceea ce putem identifica, ceea ce trebuie luat în calcul ca reprezentativitate pentru tiparul de gîndire european, este moştenirea lingvistică, religioasă, într-un cuvînt moştenirea cultural-ştiinţifică. Dacă e să fim şi mai restrictivi, atunci identificăm cele trei moşteniri: *moştenire greacă; moştenirea latină; moştenirea creştină cu fundalul iudaic,* dacă nu cumva fundamentul evreiesc ar constitui cea de a patra moştenire.

Bază pentru toate tipurile de moştenire este limbajul cu cele două calităţi sine qua non, limbajul care structurează, pune ordine în lume şi limbajul care descrie. Lingvistica integrală, prin exponentul ei, Eugen Coşeriu, propune o tripartiţie în interiorul limbajului: *limbajul ca activitate - energeia; limbajul ca facultate intuitivă - dynamis; limbajul ca produs al activităţii de vorbire - ergon.*

Pentru reprezentabilitatea culturală, baza o constituie gîndirea greacă, prin mit, pentru că ceea ce are intim cultura greacă este **mitul**. În acord cu lucrările filosofului german Nietzche, mitul reprezintă imaginea oricărei culturi sănătoase, de care se leagă pornirile creatoare ale omului, desigur, prin cele două paliere definite de filosof - *dionisiacul* şi *apolinicul*.

„De Apollo şi Dionysos se leagă cunoştinţa noastră că în lumea grecească e o contradicţie uriaşă, ca origine şi ca intenţie, între arta apolinică a artistului plastic şi între arta fără icoane a muzicii, ca artă a lui Dionysos" - în original, *Die Geburt der griechischen Tragoedie,* Alfred Kroner Verlag, Leipzig, p.48

Filosoful român Lucian Blaga face distincţie între *a gîndi mitic* şi *a gîndi mitologic.*

*"*A gîndi mitic înseamnă a continua linia vizionară a mitului, a gîndi mitologic înseamnă doar

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)

a-ţi îmbrăca gîndurile alegoric în haine luate de-a gata din mitologie.”Lucian Blaga, Humanitas, *Zări şi etape,* p.190

Hegel, în *Fenomenologia spiritului,* întrevede sinteza dintre cele două paternus-uri care stau la fundamentul culturii europene - credinţa la Ierusalim şi ştiinţa la grecii antici.

Conform dicţionarelor oficiale ştiinţa ar avea reprezentabilitate în planul cunoştinţelor, însemnînd

1)faptul de a avea cunoştinţe

2)pregătire intelectuală, instrucţie

Termenul, în limba română, vine prin filieră franceză, fr. *science*. Însă, ca importanţă a planului pe care-l defineşte, el s-a impus în mai toate limbile europene, în diferite forme, cu schimbările lingvistice de rigoare, fiind de provenienţă latină.

De exemplu, în engleză există science ”department of systematized knowledge; coordinated knowledge of the operational of general laws...”Longman, *Concise English Dictionary,* 1985, p1233

El provine din rădăcina lui *scio, scire, scivi, scitum* care are ca prim sens ”a hotărî”, mai apoi ”a şti” - Cf. *Dicţionar Latin-Român,* Ion Nădejde şi Amalia Nădejde Gesticone, Ed. Adevărul.

Cu sensul de ”a hotărî” apare la Titus Livius - *Ut tribus plebis regationem ferret sciretgue plebs.* Pentru ca tribunul plebei să propună o lege şi plebea să hotărască. La Plaut apare expresia *scire omnes linguas* în care este implicat sensul ”a şti”; ”a şti toate limbile”. Cu acelaşi sens îl întîlnim la Lucretius în expresia *An scire adversa pati* - Dacă ai putea (ai şti) să suferi nenorocirile”. Aşadar, ca moştenire directă a latinităţii, a modului în care latina vedea, gîndea lumea prin acest termen, ştiinţa este îmbinarea armonioasă dintre ”a hotărî” şi ”a şti”.

Acesta este planul lingvistic al termenului, care îşi găseşte fundamentul în terminologia latină, însă în plan filosofic, o filosofie a ştiinţei o întîlnim la grecii antici. De exemplu, atomismul apare la Leucippos. Se cade să amintim că Leucippos a fost discipolul lui Zenon, aşadar a trăit în veacul al V-lea. În Abdera întemeiază o şcoală filosofică, avîndu-l printre discipoli pe Democrit. După cum se cunoaşte, Democrit îşi depăşeşte învăţătorul. O afirmă şi Epicur într-o scrisoare adresată lui Eurylochos. Însă, începuturile lui Leucippos, în ale filosofiei, sînt incontestabile. Conform filosofiei acestuia, Universul (to pan) este o parte vid, iar o altă parte este plin de corpuscule (soomatoon). Tot Leucippos a avut previziunea elementelor primordiale:atomi (atomous). Cunoaştem despre opera lui Leucippos din operele altor filosofi. - Cf. Democrit, fr. A33 (Tetral., III-IV);B4b: 1. Achill Tatios., Isag. 1-B (din Eudoros) că stelele ar fi vieţuitoare - zaoo - aceasta o contestă atît Anaxagoras cît şi Democrit

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)

(sau, mai degrabă, Leucippos) în *Marea Cosmologie - Megaloo diakosmoo.*

Aşadar, o lucrare ştiinţifică atribuită lui Leucippos este *Marea Cosmologie.* Despre Leucippos aflăm şi din scrierile lui Aristotel. Aristotel, *De gen. et corr. A. 8, 324b35, 325 a1 - "Leucippos şi Democrit au emis judecăţi, cel mai adesea sistematic şi printr-o teorie unitară (evi logoo) despre toate fenomenele, stabilind un principiu (arhen) în conformitate cu natura, aşa cum este ea"* De fapt, după cum se întîmplă în domeniul ştiinţific, o teorie se sprijină pe alta, un fenomen pe altul sau, dimpotrivă, o teorie este combătută de alta, un fenomen combătut de altul. Cert este că ceea ce a reprezentat ştiinţa în antichitate a dat naştere la problematizarea ei, la teoretizarea acesteia, definind-o, punîndu-i un set de valori, după care toţi oamenii de ştiinţă putîndu-se ghida. Expozeul realizat pînă acum nu reprezintă decît o simplă aducere aminte a unui singur filosof care a deschis uşa spre un domeniu, cel filosofico-atomist, introducînd termeni tehnici care au pătruns prin acest palier în limbile moderne de circulaţie, constituind un fundament pentru unitatea lingvistică, pentru filonul comun al limbilor europene de astăzi. Termenii pe care îi regăsim în filonul de bază sînt extrem de mulţi, ei pătrunzînd în sistemele lingvistice actuale prin intermediul diferitelor paliere de gîndire, tehnicizîndu-se, cele mai importante fiind ştiinţele exacte şi ştiinţele umaniste, în special prin cel lingvistic.

Referindu-se la *teoria unitară* a lui Leucippos, Aristotel foloseşte expresia *eni logoo,* pentru termenul "principiu" uzitează termenul *arhen.* Luînd în calcul cuvîntul *logos*, ştim cu toţii cum acesta, prin intermediul filosofiei şi al literaturii, a migrat în limba latină, pentru că îl găsim la Plautus cu sensul de "discurs", dar şi la Terentius - *Logi! - poveşti, mofturi!*

Termenul, desigur, prin filieră filosofică, dar şi religioasă, face istorie, palierul lui semantic fiind extrem de larg, impunîndu-se ulterior în toate domeniile şi limbile moderne. Trebuie amintit aici că în *Septuaginta*, în conformitate cu Eugen Munteanu, *Studii de lexicologie biblică,* p. 41, o variantă a termenului *logos* cunoaşte o dezvoltare semantică, desemnînd "raţiunea" care luminează gîndirea marelui preot.

Pe aceeaşi rădăcină cu *logos* există termenul *to logeion* care, conform cu Bailly, are două sensuri de bază "tribunal", "parte a scenei destinată actorilor spre a vorbi". Însă, în *Septuaginta*, termenul *logeion* (diminutivul lui *logos*) prezintă o dezvoltare semnatică, desemnînd o parte a veşmîntului preoţesc, respectiv pieptarul iar în *Noul Testament* dezvoltă un nou sens de *"predicţie divină"*.

ex: *qui accepit verba vitae dare nobis*

Cei mai mulţi termeni din filonul latin - grec îi regăsim în domeniul medical, practic, întreaga terminologie medicală este tributară acestor două limbi. Dăm spre exemplificare cîteva

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)

elemente din diferite sisteme lingvistice actuale.

ex: a) lat. phreneticus - gr. phrenetikos - engl. phrenetic - rom. frenetic

b) rom. ataxie - fr. ataxie - engl. ataxia - gr. *a-tassein*

ataxia - tulburare a coordonării mişcărilor voluntare din cauza lezării unor căi nervoase.

c) rom. flegmă - lat. phlegma - engl. phlegm - gr. flegma

Am ales sisteme lingvistice deosebite, incluzîndu-l şi pe cel englezesc, care nu este de sorginte romanică, pentru a arăta importanţa limbii latine, modul în care s-a păstrat vie în intimitatea chiar a unei limbi neromanice, dar de sorgine, aş numi-o, germano-latină.

Ştiinţele umane şi-au rezervat ele însele moştenirile terminologice de specialitate, unii termeni desemnînd zone ale ştiinţei tratate.

ex: a) rom. epifanie - engl. epiphany - gr. *epifainein*

b) rom. epilog - fr. epiloque - engl. epiloque - lat. epilogus - gr. epilogos

c) rom. fonem - fr. phoneme - engl. phoneme - gr. phonema

Modalităţile prin care limba a influenţat un sistem sau altul sînt multiple. Un exemplu minimal îl avem în observaţia termenului gr. *aeer.* Acesta, prin tiparele de gîndire filosofice greceşti, pătrunde în limba latină *aer, aeris* , însemnînd miros, nor, ceaţă. Că a pătruns în latină din limba greacă, o demonstrează cazul acuzativ *aera.*Datorită acestei istorii filosofice pătrunde şi în alte sisteme lingvistice, pînă în limbile moderne, în limba engleză termenul fiind *air.*

În domeniul ştiinţific am putut observa la Leucippos cum a funcţionat limbajul, importanţa acestuia. Apoi, s-a putut observa evoluţia unor termeni, modul prin care au migrat dinspre filosofie spre teologie. În domeniul medical, profilul limbajului a jucat şi joacă un rol extrem de important. Un caz concret este cel al medicinei hipocratice. Desigur, este de remarcat ţinuta filosofică a scrierilor lui Hipocrate. Terminologia folosită în *Corpus* este de sorginte filosofică, termenii fiind: *arhe*, *dunamis, ananke, fusis, nomos* etc. ..

Moştenirea antică pe care o avem îi datorează foarte mult lui Aristotel, nu doar pentru scrierile proprii cu caracter filosofic, ci şi faptului că prin intermediul lui modernii au acces la autorii a căror opere s-au pierdut ori s-au transmis pînă în zilele noastre doar fragmentar. Este cazul lui Hipocrate despre care aflăm din scrierile lui Aristotel sau Platon.

Aristotel, *Politica VII, IV,3 "*Se poate spune despre Hippocrates, nu ca om, ci ca medic, că este cu mult mai mare decît un altul care s-a făcut cunoscut printr-o statură mult mai mare ca a sa"

Aristotel însuşi dezvoltă o structură ştiinţifică, fiind, de fapt, primul care gîndeşte o teorie despre vise, despre halucinaţii. Conform lui Aristotel, halucinaţiile sînt fenomene

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)

diferite de senzaţii, cei mai mulţi stimuli acţionînd asupra unor minţi pasive (în somn) sau goale (în cazuri de boli mintale). Problema halucinaţiilor este tratată şi de Toma d'Aquino. Halucinaţia, conform acestuia, este rodul imaginaţiei, prin intermediul organului senzorial periferic: *ut videatur ab anima imaginaria vel sensuali visione (...) Contingit aligua secundum imaginationem vel sensum videri* - după cum sînt văzute de suflet cele imaginare sau printr-o viziune a simţurilor....Se întîmplă ca unele lucruri să fie văzute conform imaginaţiei sau simţului - Toma d'Aquino, *Summa theologiae I a, De malo XVI, 11.*

Temelia a ceea ce s-a transmis pare a fi limba, căci prin ea se structurează universul, ceea ce înseamnă că domeniile de cunoaştere şi creaţie nu sînt deloc rupte în intimitatea lor, ci dimpotrivă, în subsidiar, există o unitate.

Privind spre formele de creaţie, unitatea dintre acestea a fost prevăzută şi enunţată şi de Paul Valery cînd spune ”această explorare sistematică a posibilului mental, pe care o realizează geometria şi literatura şi muzica” - Cf. *Note despre Nietzsche*, în *Secolul XX, 7-12 / 1993, p.221.* Ortega y Gasset vede şi mai adînc atunci cînd spune ”La poesia es hoy la algebra superior de las metaforas”.

Despre unitatea a tot ceea ce există, însă din perspectivă fizică, vorbeşte şi Basarab Nicolescu ”la temelia lumii, a tuturor fenomenelor, există o lege a trinităţii, implicînd trei principii” - Cf. *Noi, particula şi lumea.* Pe aceeaşi linie a unităţii fizice cu nuanţe adînc spirituale merge si Bohme, atunci cînd afirmă că trebuie o întoarcere spre cele spirituale, avînd în vedere că baza existenţei stă în treime.

”Trebuie să vă întoarceţi privirile (...) în trinitatea neschimbată şi sacră, care este, prin excelenţă, esenţa biruitoare, efervescentă şi activă.” C.f. B. Nicolescu, op. cit. p.236

Însă, în toată unitatea care stă la baza ştiinţelor, fie ele naturale sau umane, există factorul creativităţii care asigură o treaptă pentru cercetare.

În domeniul lingvistic există palierul limbajului ca activitate creatoare - *energeia* - conform cu Eugen Coseriu, care distinge între acesta şi alte două falii: limbajul ca facultate intuitivă - *dynamis* şi limbajul ca produs al activitaţii de vorbire - *ergon*.

Coşeriu realizează relaţia dintre limbajul general şi limbajul poetic prin posibilităţile lui creatoare. Conform lingvistului, limbajul se realizează în universalitate, situîndu-se dincolo de adevăr şi de fals. O altă idee cu privire la creativitatea lingvistică aparţine lui Roman Jacobson, care consideră că latura creativă a limbajului o regăsim pînă şi în planul sonorităţii, al redundanţei sunetelor.

”Thus, there is a recongnition that everything in the speech sound plays some linguistic role and that, therefore, there are redundant, configurative, expressive and physiognomic features

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)

in addition to the distinctive one. In fact, the sound shape as a whole is a linguistic creation..." Cf. Roman Jacobson, Selected Writings, VIII, Completion volume one, Mouton de Gruyter

Creativitatea lingvistică este de o importanţă covîrşitoare, pentru că ea reflectă capacitatea limbajului de a intra în transformări fonetice şi de sens, capacitatea de a primi sau a lăsa în con de umbră anumite nuanţe semantice, capacitatea de a intui sau de a pătrunde în alte sisteme lingvistice, punînd ordine în lume, descriind-o. De fapt, vorbim cum gîndim şi gîndim cum vorbim. Acestor două atribute le sînt tributare toate celelalte domenii.

Există unitate în lumea europeană de astăzi? Da, există, este detectabilă în orice plan de activitate, ştiinţific sau de creaţie artistică şi se datorează limbii, iar ca particularitate celor două limbi istorico-culturale, întîlnite în toate straturile sociale: latina şi greaca.

BDD-A23611 © 2009 Editura Universităţii „Petru Maior”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:57:08 UTC)